

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2024-yil 4-son

VOLUME 8 / ISSUE 4 / 2024

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS.2024.8.4.

ISSN 2181-919X

E-ISSN 2181-1148

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS

Crossref

Content
Registration

**MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK
UNIVERSITETI**

"Yuridik fanlar axborotnomasi –
Вестник юридических наук – Review
of law sciences" huquqiy ilmiy-amaliy
jurnali O'zbekiston matbuot va axborot
agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda
0931-sonli guvohnoma bilan davlat
ro'yxatidan o'tkazilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy
ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi
huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi
jurnallari ro'yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat
yuridik universitetiga tegishli. Barcha
huquqlar himoyalangan. Jurnal material-
laridan foydalanish, tarqatish va ko'paytirish
muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo'yicha mas'ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

Y. Yarmolik, Y. Mahmudov,
E. Mustafayev, K. Abduvaliyeva,
F. Muhammadiyeva, M. Sharifova,
Sh. Beknazarova

Musahhih:

S. Rasulova

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar,
Sayilgoh ko'chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1385.

Nashriyot litsenziyasi

№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 24.12.2024-yilda
bosmaxonaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4.

Shartli bosma tabog'i: 5

Adadi: 100. Buyurtma: № 158.

Bosmaxona litsenziyasi

29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

Bosmaxona manzili:

100047. Toshkent shahri,

Sayilgoh ko'chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

I. Rustambekov – Toshkent davlat yuridik universiteti rektori v.v.b.,
yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti ilmiy ishlar va
innovatsiyalar bo'yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

MAS'UL MUHARRIR

O. Choriyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Tahririy-nashriyot
bo'limi boshlig'i

TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI

A. Saidov – Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy
markazining direktori, yuridik fanlar doktori, professor (Toshkent,
O'zbekiston)

E. Juchniewicz – Gdansk universiteti professori, huquq doktori (Gdansk,
Polsha)

A. Younas – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (Pekin, Xitoy)

O. Okyulov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar
doktori (Toshkent, O'zbekiston)

J. Nematov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori v.b., yuridik
fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

Sh. Asadov – O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat
boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent,
O'zbekiston)

M. Aminjonova – O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish
akademiyasi dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

M. Rahimov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik fanlar
bo'yicha falsafa doktori (Toshkent, O'zbekiston)

O. Narzullayev – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik
fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

B. Murodov – O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi akademiyasi
professor, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

A. Muxamedjanov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

N. Niyazova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori v.b.,
pedagogika fanlari nomzodi (Toshkent, O'zbekiston)

**УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Вестник юридических наук – Yuridik fanlar axborotnomasi – Review of Law Sciences» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 0931.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:

Е. Ярмолик, Й. Махмудов,
Э. Мустафаев, К. Абдувалиева,
Ф. Мухаммадиева, М. Шарифова,
Ш. Бекназарова

Корректор:

С. Расулова

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1385.

Издательская лицензия

от 29.11.2023 г № 174625

Журнал передан в типографию
24.12.2024.

Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 5. Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 158.

Лицензия типографии

от 29.11.2023. № 174626

Отпечатано в типографии
Ташкентского государственного
юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

И. Рустамбеков – доктор юридических наук, профессор, врио ректора Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

В. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

О. Чориев – начальник редакционно-издательского отдела Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

А. Саидов – доктор юридических наук, профессор, директор Национального центра по правам человека Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Э. Юхневич – доктор права, профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

А. Юнас – доктор философии по юридическим наукам (Пекин, Китай)

О. Окюлов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, и. о. профессора Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ш. Асадов – доктор юридических наук, профессор Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

М. Аминжонова – доктор юридических наук, доцент Правоохранительной академии Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

М. Рахимов – доктор философии по юридическим наукам, доцент Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

О. Нарзуллаев – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

В. Муродов – доктор юридических наук, профессор Академии МВД Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

А. Мухамеджанов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Н. Ниязова – кандидат педагогических наук, и. о. профессора Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences” legal scientific-practical journal was registered by Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020, with certificate number 0931.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan. Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

Y. Yarmolik, Y. Makhmudov,
E. Mustafaev, K. Abduvalieva,
F. Mukhammadieva, M. Sharifova,
Sh. Beknazarova

Proofreader:

S. Rasulova

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Publishing department address:

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Subscription index: 1385.

Publishing license

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 24.12.2024.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 5.

Units: 100. Order: № 158.

Printing house license

№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgokh street, 37.

© Tashkent State University of Law

CHIEF EDITOR

I. Rustambekov – Acting Rector of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

EXECUTIVE EDITOR

O. Choriev – Head of the Publishing Department of Tashkent State University of Law

EDITORIAL BOARD MEMBERS

A. Saidov – Director of the National Centre for Human Rights of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor (Tashkent, Uzbekistan)

E. Juchniewicz – Professor of the University of Gdansk, Doctor of Law (Gdansk, Poland)

A. Younas – Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Beijing, China)

O. Okyulov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Nematov – Acting Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Sh. Asadov – Professor of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Aminjonova – Associate Professor of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Rakhimov – Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

O. Narzullaev – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

B. Murodov – Professor of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

A. Muxamedjanov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

N. Niyazova – Acting Professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Pedagogical Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ, MA'MURIY HUQUQ, MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 8 **AXROROV ADXAMJON ASRORKUL O'G'LI**
Davlat ekologik nazoratini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy jihatlari

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI, TADBIRKORLIK HUQUQI, OILA HUQUQI,
XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 22 **USMONOVA MUNISXON YO'LDOSH QIZI**
Nizoli va o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitimlar: yangi klassifikatsiya
- 32 **SHAIMARDANOVA DILAFRUZ DILMURATOVNA**
Raqamli obyektlar va meros ochilgan joy: transchegaraviy merosga da'vatlar
- 42 **LAPASOV ASLIDDIN TO'LQIN O'G'LI**
Virtual makonda mualliflik huquqini himoya qilish va javobgarlik masalalari

12.00.04 – FUQAROLIK PROTSESSUAL HUQUQI, IQTISODIY PROTSESSUAL HUQUQI,
HAKAMLIK JARAYONI VA MEDIATSIYA

- 53 **XABIBULLAYEV DAVLATJON YULCHIBOYEVICH**
Fuqarolik sud ishlarini yuritish prinsiplarini takomillashtirish masalalari
- 66 **XUDOYNAZAROV DADAXON AVAZ O'G'LI**
Fuqarolik va iqtisodiy protsessda sudya yordamchisining huquqiy maqomi

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 73 **VALIJONOV DALER DILSHODOVICH**
Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha Osiyo kelajagi: Osiyoda o'zaro hamkorlik va ishonch choralarini konferensiyasi uchun g'oyalar

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

- 81 **MELIYEV XUDOYOR XURRAMOVICH**
Litsenziyalash tizimi islohotida korrupsiyaga qarshi kurashish omilini kuchaytirish

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО. АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО.
ФИНАНСОВОЕ И ТАМОЖЕННОЕ ПРАВО

8 **АХРОРОВ АДХАМЖОН АСРОРКУЛ УГЛИ**
Организационно-правовые аспекты осуществления государственного экологического контроля

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО.
МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

22 **УСМОНОВА МУНИСХОН ЮЛДОШ КИЗИ**
Оспоримые и ничтожные сделки: новая классификация

32 **ШАЙМАРДАНОВА ДИЛАФРУЗ ДИЛМУРАТОВНА**
Цифровые объекты и место открытия наследства: вызовы трансграничного наследования

42 **ЛАПАСОВ АСЛИДДИН ТУЛКИН УГЛИ**
Вопросы защиты авторских прав и ответственности в виртуальном пространстве

12.00.04 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО.
ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. АРБИТРАЖ И МЕДИАЦИЯ

53 **ХАБИБУЛЛАЕВ ДАВЛАТЖОН ЮЛЧИБОЕВИЧ**
Вопросы совершенствования принципов гражданского судопроизводства

66 **ХУДОЙНАЗАРОВ ДАДАХОН АВАЗ УГЛИ**
Правовой статус помощника судьи в гражданском и экономическом процессе

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

72 **ВАЛИЖОНОВ ДАЛЕР ДИЛШОДОВИЧ**
Будущее Азии против коррупции: идеи для Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

81 **МЕЛИЕВ ХУДОЁР ХУРРАМОВИЧ**
Усиление антикоррупционного фактора в реформе системы лицензирования

CONTENTS

12.00.02 – CONSTITUTIONAL LAW. ADMINISTRATIVE LAW. FINANCE AND CUSTOMS LAW

- 8 **AKHROROV ADKHAMJON ASRORKUL UGLI**
Organizational and legal aspects of implementation of state environmental control

12.00.03 – CIVIL LAW. ENTREPRENEURSHIP LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 22 **USMANOVA MUNISKHON YULDOSH KIZI**
Disputed and void transactions: a new classification
- 32 **SHAYMARDANOVA DILAFRUZ DILMURATOVNA**
Digital objects and legacy opening: cross-border heritage calls
- 42 **LAPASOV ASLIDDIN TULKIN UGLI**
Copyright protection and liability issues in virtual space

12.00.04 – CIVIL PROCEDURAL LAW. ECONOMIC PROCEDURAL LAW. ARBITRATION PROCESS AND MEDIATION

- 53 **VALIJONOV DALER DILSHODOVICH**
The future of Asia against corruption: ideas for the conference on interaction and confidence building measures in Asia
- 66 **KHUDOYNAZAROV DADAHON AVAZ UGLI**
Legal status of the assistant judge in civil and economic proceedings

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

- 73 **VALIJONOV DALER DILSHODOVICH**
The future of Asia against corruption: ideas for the conference on interaction and confidence building measures in Asia

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

- 81 **MELIYEV KHUDOYOR KHURRAMOVICH**
Strengthening the anti-corruption factor in the reform of the licensing system

Kelib tushgan / Получено / Received: 21.10.2024
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 12.12.2024
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 24.12.2024

DOI: 10.51788/tsul.rols.2024.8.4./IWWY8493

UDC: 347.962(045)(575.1)

FUQAROLIK VA IQTISODIY PROTSESSDA SUDYA YORDAMCHISINING HUQUQIY MAQOMI

Xudonazarov Dadaxon Avaz o'g'li,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Fuqarolik protsessual va iqtisodiy protsessual
huquqi kafedrası mudiri o'rinbosari,
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)
ORCID: 0000-0002-1571-1839
e-mail: dadaxon.xudonazarov92@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada sudya yordamchisi (katta yordamchisi) – sud majlisi kotibining iqtisodiy va fuqarolik protsessidagi ishtirokiga oid barcha jarayonlar tahlil qilindi. Sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi)ning huquqiy maqomini aniqlashtirish bo'yicha bahs-munozaralar mavjudligi ushbu mavzuning dolzarbligini belgilaydi. Shundan kelib chiqib, uning huquqiy maqomini belgilash borasidagi xorijiy va mahalliy huquqshunos olimlarning fikrlari o'rganildi, sudya yordamchisi faoliyatiga oid tushunchalarga oydinlik kiritildi. Muallif sudya yordamchisi (sud majlisining kotibi)ning odil sudlovga ko'maklashuvchi shaxslardan yana bir farqi ularni protsessga jalb qilish tartibida namoyon bo'lishini ta'kidlaydi. Shuningdek, ishda ishtirok etayotgan shaxslar sud majlisi kotibini asosli rad etish huquqiga ega ekanini amaldagi qonunchilikka ko'ra asoslaydi. Maqolada sudya (sud) uchun katta kuch sifatida qaraladigan sudya yordamchisining vazifalari va funksiyalari qonunchilik hujjatlari asosida ko'rib chiqilib, xulosalar qilindi. Uning faoliyatini raqamlashtirish bo'yicha xorijiy davlatlar tajribasi o'rganildi. Tadqiqot natijasida xo'jalik va fuqarolik ishlari bo'yicha sudlar va boshqa sudlarda sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi) ishtiroki bilan bog'liq ijobiy hamda salbiy tomonlar mavjudligi aniqlandi. Xulosada mavjud muammolarni hal etish, qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar va takliflar berildi.

Kalit so'zlar: sudya yordamchisi, sudya, bayonnoma, iqtisodiy jarayon, zarur talablar, hakamlik sudi, o'zini rad qilish

ПРАВОВОЙ СТАТУС ПОМОЩНИКА СУДЬИ В ГРАЖДАНСКОМ И ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Худойназаров Дадахон Аваз угли,
доктор философии по юридическим наукам (PhD),
заместитель заведующего кафедрой
«Гражданское процессуальное и экономическое
процессуальное право» Ташкентского государственного
юридического университета

Аннотация. В статье проанализированы все процессы, касающиеся участия помощника судьи (старшего помощника) – секретаря судебного заседания в экономическом и гражданском процессе. Актуальность данной темы определяет наличие дискуссий по уточнению правового

statusa yordamchisi sudyi (sekretarya sudobnoy zasedaniya). Isxodiyaz, buliy izucheny mneniya zarubeyzhnykh i otechestvennykh uchonykh-pravovedov otnositelno ustanovleniya ego pravovogo statusa, utocneny ponyatiya, otnosyayushiesya k deyatelnoy pomoshchika sudyi. Avtor otmeyat, chyoy eshoy odno otlivyie pomoshchika sudyi (sekretarya sudobnoy zasedaniya) ot licy, sposobstvuyuyoy otpravleniyu pravosudiy, proyavlyayetsya v ponyadke iy privlyecheniya k protsessu. Takzhe obosnovano, chyoy licy, uchastvuyoye v dele, imeyot pravo na otkaz ot sekretarya suda v sootvetstviy s deystvuyuyoy zakonodatelystvom. V statyye buliy sledeny vyvody na osnovaniy zakonodatelynykh aktoy ob obyazannostyax i funktsiyax pomoshchika sudyi, kotorye rassmatryvayutsya kak imeyoye bolshoye znacheniye dlya sudyi (suda). Izucheny opyt zarubeyzhnykh stran po tsifrovizatsiy ego deyatelnoy. Issledovaniye vyavilyo nalichiy kak polozhitelnykh, tak i otritsatelynykh storon, svyazannykh s uchastiyem pomoshchika sudyi (sekretarya sudobnoy zasedaniya) v ekonomicheskix i grazhdanskiy suda y drugiy. Zaklyucheniye soderyzhit rekomendatsiy i predlozheniy po resheniy sushchestvuyoyoykh problemy, sovershenshtvovaniyu zakonodatelystva.

Ключевые слова: помощник судьи, судья, протокол, экономический процесс, необходимые требования, арбитражный суд, самоотказ

LEGAL STATUS OF THE ASSISTANT JUDGE IN CIVIL AND ECONOMIC PROCEEDINGS

Khudoynazarov Dadahon Avaz ugli,

Deputy Head of the Department of Civil Procedural and Economic Procedural Law,
Tashkent State University of Law,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law

Abstract. *The article analyzes all the processes related to the participation of the assistant judge (senior assistant) - the secretary of the court session in the economic and civil process. The relevance of this topic is determined by the existence of discussions on clarifying the legal status of the assistant judge (secretary of the court session). Based on this, the opinions of foreign and domestic legal scholars on the determination of its legal status were studied, and the concepts related to the activities of the assistant judge were clarified. The author emphasizes that another difference between the assistant judge (secretary of the court session) and persons assisting in justice is manifested in the order of their involvement in the process. He also justifies that the persons participating in the case have the right to reasonably refuse the secretary of the court session according to the current legislation. The article examines the tasks and functions of the assistant judge, who is considered a powerful force for the judge (court), based on legislative documents, and draws conclusions. The experience of foreign countries in digitalizing their activities has been studied. As a result of the study, it was found that there are both positive and negative aspects related to the participation of the assistant judge (secretary of the court session) in economic and civil courts and other courts. In conclusion, recommendations and suggestions are provided for solving existing problems and improving legislation.*

Keywords: assistant judge, judge, protocol, economic process, necessary requirements, arbitration court, self-rejection

Kirish

Odil sudlovni ta'minlashning ustuvor vazifalari inson qadri uchun g'oyasi asosida chinakam adolatli sud tizimini shakllantirish, uning faoliyatini xalq manfaati va inson

qadr-qimmatini samarali himoya qilishga yo'naltirish, adolatli sud qarorlari qabul qilinishiga erishish orqali xalqning, xususan, tadbirkorlarning sud tizimiga bo'lgan ishonchini mustahkamlash, har bir shaxs sud va

sudyalar siyosida o'zining ishonchli himoyachisini ko'rishiga erishish, fuqarolar hamda tadbirkorlarga o'z huquq va qonuniy manfaatlarini sudlarda himoya qila olishi uchun barcha imkoniyatlarni yaratish, sud ishlarini yuritishda tortishuv va taraflarning tengligi tamoyillarini to'laqonli ro'yobga chiqarish, sudlarning xolisligini amalda ta'minlashga qaratilgan qonunchilikni takomillashtirish etib belgilandi.

Sudya yordamchisining o'rni bugungi kunda sud jarayoni va suddagi ishlarning butunlay katta qismini qamrab olgan, desak mubolag'a bo'lmaydi. Aynan o'z nomi bilan aytganda sudya yordamchisi sudya (sud) uchun katta kuch sifatida qaralmoqda. Uning ishtiroki, huquqiy maqomi va o'rnini o'rganish hamda tadqiq etish bugungi iqtisodiy va fuqarolik protsessi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada tadqiqot obyekti sifatida fuqarolik va iqtisodiy protsessda sudya yordamchisining ishtirokiga oid barcha jarayonlar tahlil qilindi.

Material va metodlar

Ushbu maqolada analitik tahlil, qiyosiy, tizimli-funksional, modellashtirish metodlaridan foydalanilgan.

Tadqiqot natijalari

Sudya yordamchisi (katta yordamchisi) – sud majlisi kotibining ishtiroki yuzasidan huquqshunos olimlar fikrlari tahlil qilinib, sudya yordamchisi faoliyatiga oid tushunchalarga oydinlik kiritilib, mualliflik tushunchasi keltirildi. Shundan kelib chiqib taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Iqtisodiy sud ishlarini yuritish ishtirokchisi hisoblangan sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi)ning huquqiy maqomini aniqlash tirish lozim. Chunki iqtisodiy sudning mansabdor shaxslari, masalan, sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi) iqtisodiy protsess ishtirokchilarining alohida protsessual guruhini tashkil etadi. Ushbu guruhning o'ziga xos xususiyati shundaki, ular iqtisodiy sud apparati xodimlari sifatida protsessual-huquqiy mu-

nosabatlarga kirishadi. Jinoyat-protsessual qonunchiligiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, jinoyat ishlarini yuritishga mas'ul hisoblangan davlat organlari va mansabdor shaxslar sifatida sud majlisi kotibi aniq tarzda bayon etilgan. Jumladan, JPKning "Jinoyat ishini yuritishga mas'ul bo'lgan davlat organlari va mansabdor shaxslar" nomli bobida keltirilgan [1]. Bu esa aynan uning o'rni qayerda bo'lishi kerakligini aniq va lo'nda belgilab bermoqda. Lekin iqtisodiy protsessual qonunchilikda va hattoki Fuqarolik protsessual kodeksida uning o'rnini aniqlash borasida bahs-munozaralar mavjud. V.V. Petrova arbitraj (iqtisodiy) sudida sudya yordamchisining o'rni va rolini baholab, sudya yordamchisi maqomi qonun bilan yetarli darajada tartibga solinmagan deb hisoblaydi. Shuningdek, muallif fikricha, sudyaga sud ishlaridan ozod qilishda haqiqiy yordam berishi uchun sudya yordamchisiga ko'proq protsessual vazifalar yuklanishi mumkin [2].

M.I. Kleandrovning ta'kidlashicha, sudya yordamchisi alohida guruh (alohida subyekt) sifatida ajratilishi yoki hakam kabi subyekt guruhi sifatida tasniflanishi kerak [3]. Y.A. Tresheva: "Sud majlisi kotibi va sudya yordamchisi arbitraj (iqtisodiy) protsessual munosabatlar subyektlari hisoblanadi, ammo sud majlisi kotibi va sudya yordamchilarini arbitraj (iqtisodiy) sudi bilan protsessual-huquqiy munosabatlarga ega protsess ishtirokchilariga kiritish mumkin", – deb hisoblaydi. U sudya yordamchisi davlat xizmatchisi sifatida sud organining muayyan vakolatlarini amalga oshirishini ta'kidlaydi [4]. Sud majlisida sud majlisi kotibi vazifasini sudya yordamchisi (katta yordamchisi) bajaradi [5]. Sud majlisi kotibi sud chaqiruv xatlari chaqirilgan shaxslarga topshirilganini kuzatib boradi [6]. Shu bilan birga, O. Ishmatov sudya yordamchisi lavozimi arbitraj sudlari faoliyati darajasini oshirishi va arbitraj sudyalarining o'zlaridagi yuklamani yengillashtirishi kerakligini ta'kidlaydi [7]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi sud

tizimi tuzilmasini tubdan takomillashtirish va faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4966-son Farmoniga asosan, sud majlisi kotibi lavozimi tugatilgach, sudya katta yordamchisi va sudya yordamchisi lavozimlari kiritilgan edi. Sud majlisi kotibi lavozimi tugatilsa ham, uning nomi hanuzgacha saqlanib qolmoqda hamda belgilangan protsessual harakatlar bajarilgan paytda sudya yordamchi (katta yordamchisi) sud majlisi kotibi bo'lib qatnashishi belgilangan.

Tadqiqot natijalari tahlili

Sudya yordamchisi (sud majlisining kotibi) iqtisodiy sud bilan ma'lum rasmiy huquqiy munosabatlarga kirishi yuzasidan quyidagi dalillar keltirilishi mumkin. Birinchidan, sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi) sud majlisining bayonnomasini yuritish, sud majlisida ishtirok etishi lozim bo'lgan shaxslarning sudga kelishini tekshirish va hokazo protsessual harakatlarni amalga oshirish orqali o'zining protsessual huquq va majburiyatlarini bajaradi. Ikkinchidan, sud majlisida sud majlisining kotibli vazifasini sudya yordamchisi (katta yordamchisi) bajaradi. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, sud majlisi kotibi garchi odil sudlovga ko'maklashuvchi shaxslar toifasiga kiritilmagan bo'lsa-da, shu haqdagi bobda qayd etilgan. Bu esa sud majlisi kotibini protsess ishtirokchilarining qaysi toifasiga kiritish haqidagi bahs-munozaralarga yo'l ochib beradi. Umumiy qoidaga muvofiq, odil sudlovga ko'maklashuvchi shaxslar uchun umumiy bo'lgan mezon ularda ish natijalaridan yuridik manfaatdorlik yo'qligidir. Shu jihati bilan ular ishda ishtirok etuvchi boshqa protsess ishtirokchilaridan farqlanadi. M.I. Kleandrov: "Sudya yordamchisi, garchi ma'lum xususiyatlarga ko'ra, odil sudlovni amalga oshirishga ko'maklashadigan shaxslarga mansub bo'lsa-da, lekin qonunga binoman va arbitraj (iqtisodiy) sudi sudyasi tomonidan beriladigan muayyan mustaqil protsessual funksiyalarga egaligi tufayli uni "turli darajadagi arbitraj (iqtisodiy) sudlari" guruhiga kiritish kerak", – deb hisoblaydi [8].

Bizning fikrimizcha, sudya yordamchisi (sud majlisining kotibi)ning odil sudlovga ko'maklashuvchi shaxslardan yana bir farqi ularni protsessga jalb qilish tartibida namoyon bo'ladi. Sud tomonidan sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi)ni dastlabki tanlash ishda ishtirok etuvchi shaxslarning xohishirodasiga hech qanday tarzda bog'liq emas. Taraflar iqtisodiy sudga ekspert yoki tarjimon nomzodlarini taklif qilish, guvohni chiqirish to'g'risida iltimosnoma bilan chiqish huquqiga ega, ammo ular sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi) nomzodini tanlashda ishtirok etmaydilar. Ishda ishtirok etayotgan shaxslar faqat IPK 21-moddasi va FPK 22-moddasida mustahkamlangan, kodeksda nazarda tutilgan asoslar bo'yicha sud majlisi kotibini asosli rad etish huquqiga ega. Xuddi iqtisodiy sud sudyasi kabi sudya yordamchisi va sud majlisi kotibi ham o'zlariga berilgan vakolatlar doirasida ommaviy vazifalarni bajaradilar. Ularning faoliyati sudyalarning faoliyati bilan chambarchas bog'liq, chunki ular sudning odil sudlovni amalga oshirish faoliyatiga kiruvchi, lekin sudyalardagi kabi yuqori malakani talab qilmaydigan harakatlarni bajaradilar.

Sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi) bajarishiga vakolat berilgan harakatlar sudyalarni odil sudlovni bajarish protsessiga bog'liq texnik hamda tashkiliy ishlardan ozod qilishga qaratilgan va shuning uchun ham sud apparati xodimlari tarkibiga kiritilgan. Sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi)ning protsessual maqomida odil sudlovga ko'maklashuvchi shaxslardan ajralib turadigan bir qancha o'ziga xos xususiyatlar mavjud. Birinchidan, sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi) iqtisodiy protsessual-huquqiy munosabatlarda sud apparati xodimi bo'lganligi va sud bilan rasmiy-huquqiy munosabatlarda ekanligi sababli ishtirok etadilar. Ikkinchidan, sudya yordamchisining sud majlisi bayonnomasini yuritishdan tashqari faoliyati sudga IPK 58-moddasida nazarda tutilgan hollarda protsessual harakatlarni amalga oshirishda

yordam berishga qaratilgan. FPK 206-moddasiga ko'ra, sudya yordamchisi (katta yordamchisi) sudya topshirig'iga binoan quyidagi harakatlarni amalga oshiradi:

1) sudyaga kelib tushgan arizalarni o'rganadi va ularni ko'rish yuzasidan takliflar kiritadi, sud hujjatlari loyihalarini tayyorlaydi;

2) ishni sud muhokamasiga tayyorlash vazifalarini hal qilishda, shu jumladan, ishda ishtirok etuvchi shaxslar doirasini aniqlashda va boshqa shaxslarni jalb qilish to'g'risidagi masalani hal etishda ishtirok etadi;

3) sud protsessini tayyorlash va o'tkazishni tashkil etishda ishtirok etadi;

4) ariza va murojaatlar, shuningdek, ko'rilishi keyinga qoldirilgan yoki ish yuritish to'xtatib turilgan ishlar o'z vaqtida ko'rilishi ta'minlanishini tashkil etadi;

5) taraflar va protsessning boshqa ishtirokchilarini ishni ko'rish vaqti va joyi haqida xabardor qiladi. Bundan tashqari, sudya yordamchisi (katta yordamchisi) sudyaning topshirig'iga binoan boshqa harakatlarni ham amalga oshirishi mumkin.

Shuningdek, sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi)ning protsessual vazifalarini lozim darajada bajarishi faqatgina intizomiy javobgarlik choralari bilan kafolatlanadi. M.I. Kleandrov sudya yordamchilari va sud majlisi kotiblarini arbitraj (iqtisodiy) protsessi ishtirokchilari alohida guruhi sifatida ajratib ko'rsatish kerakligi haqidagi fikrni bildirib o'tadi. Sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi) iqtisodiy sudning mansabdor shaxslari hisoblanib, protsessual-huquqiy subyektlikka emas, balki vakolat doirasiga ega. Ular o'z mansab vazifalarini bajarish doirasida iqtisodiy protsessda ishtirok etadi va faqat protsessual majburiyatlardan iborat bo'lgan ma'lum huquqiy vakolatlarga ega bo'lib, jismoniy shaxs sifatida emas, balki faoliyati qonun berilgan vakolat doirasi bilan cheklanadigan ommaviy subyektlar sifatida ish yuritadilar. A.V. Sorokopudning ta'kidlashicha, "sudya yordamchisi sud bilan huquqiy munosabatga kirishadi va bu huquq

normalari bilan tartibga solinadigan va davlatning majburlov kuchi bilan himoyalangan irodaviy ijtimoiy munosabat bo'lib, davlat xizmatni tashkil etish hamda amalga oshirish jarayonidagi kasbiy faoliyat turi sifatida vujudga keladi"[9].

Sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi)ning ish jarayoni sudya faoliyatini ta'minlashga qaratilgan tashkiliy, huquqiy, axborot, hujjatlashtirish va boshqa yo'nalishlarga ega bo'lgan namunaviy rasmiy nizomlar orqali tahlil qilinadi. Demak, sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi) iqtisodiy protsessda ishtirok etuvchi boshqa shaxslardan maqsadi, vazifalari, sud bilan huquqiy munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari, huquq va majburiyatlari doirasi (lokal hujjatlarda belgilangan), javobgarlik choralari bilan farqlanadi.

Shundan kelib chiqqan holda, sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi)ni iqtisodiy protsessning odil sudlovga ko'maklashuvchi shaxslari qatoriga kiritib bo'lmaydi, shuningdek, yuridik-texnik qoidalarga rioya qilgan holda IPK va FPKda sud tarkibi qatoriga kiritish (alohida subyekt sifatida) hamda IPK 52-moddasida keltirilgan "sud majlisining kotibi"ni ushbu kodeksning "sud tarkibi" va FPK 55-moddasidagi "sud majlisining kotibi" lavozimini ushbu kodeksning tegishli bobida aks ettirish lozim.

Bundan tashqari, sudya yordamchisi faoliyatini raqamlashtirish borasida ham ma'lum ishlar amalga oshirilmoqda. Bunda sudya yordamchisi sud bayonnomalarini yuritishda audio va videoyozuvlardan foydalanadi, sud majlisi tugagandan so'ng sud majlisi kotibi stenogrammani yuklash amaliyotini bajaradi hamda taraflar uni o'qib chiqishlari va tekshirishlari mumkin. Agar uni o'zgartirish kerak bo'lsa, kotib real vaqt rejimida ekran orqali xabardor qilinishi va kotib uni o'zgartirishi mumkin. Barcha taraflar o'zgartirish va tuzatishlarni bajarib, tasdiqlash va kotib stenogrammani saqlab qo'ygandan so'ng sudya "sudni tugatish" tugmasini bosadi hamda barcha taraflar sud

jarayonidan chiqadi. Shuningdek, sudya yordamchisi sudda vakil bilan qarindoshlik munosabatlarida bo'lsa, vakil bo'lolmaydigan shaxslar qatorida kiritiladi.

Shu o'rinda aytish kerakki, sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi) faoliyatini raqamlashtirish bo'yicha S.S. Gulyamov va A.S. Sidikov: "Sudlarda virtual xona tashkil qilinsa, sud majlisi kotibining virtual jarayonda ishtiroki talab etilmaydi, chunki bayonnoma avtomatik ravishda chatda saqlanadi", – deb ta'kidlaydi [10]. Virtual sud jarayoni yakuniga ko'ra, sudya chatdagi suhbatni alohida elektron faylga yuklaydi, bu esa sud majlisi bayonnomasi bo'lib xizmat qiladi.

FPK 278-moddasiga binoan, bayonnoma sud majlisi kotibi tomonidan sud majlisining o'zida yoki sud majlisi zalidan tashqarida alohida protsessual harakat bajarilganida yuritiladi. Bayonnoma sud majlisi tamom bo'lganidan yoki alohida protsessual harakat amalga oshirilganidan keyin kechi bilan uch kunda raislik qiluvchi va sud majlisining kotibi tomonidan imzolanishi kerak. Kiritilgan barcha o'zgarishlar, tuzatishlar, qo'shimchalar bayonnomada izohlanishi lozim.

Bu borada xorijiy davlatlar tajribasiga yuzlanamiz. Gruziya tajribasiga ko'ra, sud majlisleri bayonnomasini tuzishda audio- va videoyozuvlardan foydalaniladi. Audioyozuv nusxalari tarafdorlarga 3 kun ichida yuboriladi [11]. Singapur Oliy sudida sud majlislarini real vaqt rejimida transkripsiya qilish imkonini beruvchi dastur mavjud. Bu dasturlar orqali audioyozuv real vaqtda qog'ozdagi yozuvga aylanadi. Shuningdek, audioprotokol shaklida ishlarida saqlanadi. 2016-yildan boshlab Vengriya sudlarida "Global Spechtex" va "Spechtex" dasturlari foydalanib kelinmoqda, mazkur dasturlar sud majlisi bayonnomasini tuzishga imkon beradi [12].

Irlandiya sudlari raqamli audioqaydnomalar bilan ta'minlangan. Mazkur audioyozuvlar hamda uning transkripsiyasi bilan sudyaning ruxsati bilan tanishishlari mumkin. O. Pirmatovning fikricha, onlayn sud maj-

lislaridagi sud majlisi kotibi vazifasini sun'iy intellektga asoslangan robot bajaradi [13]. Onlayn sud majlislaridagi robot-yordamchi o'zining elektron imzosi bilan sud hujjatlari ni imzolaydi. Onlayn sud majlisleri bayonnomalari sun'iy intellektga asoslangan dasturlar tomonidan tuziladi [14]. Bayonnoma sud majlisi tamom bo'lganidan keyin raislik qiluvchi hamda sud majlisi kotibining elektron imzosi bilan tasdiqlanadi.

Xulosalar

Yuqoridagilardan kelib chiqib, xulosa qilib aytadigan bo'lsak, mazkur tadqiqot natijasida xo'jalik va fuqarolik ishlari bo'yicha sudlar va boshqa sudlarda sudya yordamchisi (sud majlisi kotibi) ishtiroki bilan bog'liq ijobiy va salbiy tomonlar mavjud. Bu xorijiy davlatlar tajribasi, amaliyotda uchrayotgan jihatlari bilan tahlil qilindi. Mazkur masalalarga oid bir qator mavjud muammolarni hal etish, qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha tavsiya va takliflar ishlab chiqildi:

birinchidan, sudya yordamchisi lavozimi mavjud, lekin sud majlisi kotibi lavozimini ham joriy etish va ularning razryadidan hamda vazifalaridan kelib chiqib maosh berish taklif etiladi;

ikkinchidan, sudya yordamchisiga sudyaning ba'zi bir ishlarini yuklash lozim. Masalan, sud buyrug'i, soddalashtirilgan tartibda ish yuritish va boshqalar;

uchinchidan, sudya yordamchisi uchun tablarni belgilash va uni "Sudlar to'g'risida"gi Qonunda aks ettirish lozim;

to'rtinchidan, sudya yordamchisining huquqiy maqomini aniqlash maqsadida "Sudlar to'g'risida"gi Qonunda uning huquqlari, majburiyatlari va javobgarligini aniq belgilab qo'yish lozim;

beshinchidan, sudya yordamchilarini ishga olishda 0.25, 0.5, 0.75 stavkada emas, balki to'liq 1 stavkaga ishga olish taklif etiladi;

oltinchidan, xorijiy davlatlar tajribasini o'rgangan holda sud majlisi bayonnomasini elektron shaklda shakllantirish va uni elek-

tron tasdiqlash imkoniyatlarini oshirish lozim, lekin sudya yordamchisining o'rniga butun robotlarni ishlatib bo'lmaydi;

yettinchidan, sudya yordamchisi tomonidan hal etiladigan ishlarni onlayn tarzda ko'rib hal qilish, sudgacha bo'lgan jarayonda

kelishuv tuzish imkonini beruvchi, sudga oid hujjatlarni masofadan turib olishga imkon beruvchi (ODR – Online Dispute Resolution) raqamli makonni yaratish va qulay muhitni shakllantirish lozim. Bu faqat onlayn rejimda ishlaydi.

REFERENCES

1. Jinoyat-protsessual huquqi [Criminal procedural law]. The authors' collective. Tashkent, TGU Publ., 2019, p. 36.
2. Petrova V.V. Rol' i mesto pomoshhnika sud'i v arbitrazhnom protsesse [The role and place of the judge's assistant in the arbitration process]. Reference system Consultant-Plus Publ., 2016, p. 139.
3. Shakaryan M.S. Ponyatiye sub'yektiv sovetskogo grazhdanskogo protsessual'nogo prava i pravootnosheniya i ikh klassifikatsiya [The concept of subjects of Soviet civil procedural law and legal relations and their classification]. Moscow, 2004, pp. 12–13.
4. Tresheva Ye.A. Sub'yekty arbitrazhnogo protsesssa [Subjects of the arbitration process]. Moscow, 2009, p. 146.
5. Sattorova M. Proceedings in Court. Ministry of Higher and Secondary Specialized Education of the Republic of Uzbekistan; Center for Secondary Special and Vocational Education. Tashkent, New Edition Publ., 2012, p. 104.
6. Sattorova M., Alamberdiyeva M. Sudda ish yuritish [Court proceedings]. Tashkent, Yangi nashr Publ., 2012, p. 56.
7. Ishmatov O. Yangi O'zbekistonda yangi bosqichga olib chiqilgan sud hokimiyati [The court in New Uzbekistan has reached a new level khokimiyat]. 2023, p. 2.
8. Kleandrov M.I. Arbitrazhnyy protsess [Arbitrage process]. Moscow, 2006, pp. 57–58.
9. Sorokopud A.V. *Assistant Judge in the System of Civil and Arbitral Procedural Relations*. Law Publ., 2021, p. 5.
10. Gulyamov S.S., Sidikov A.S. O'zbekistonning raqamli iqtisodiyoti rivojlanishi sharoitida iqtisodiy sud ishlarini yuritishni raqamlashtirish va virtuallashtirish [Digitalization and virtualization of economic litigation in the context of the development of Uzbekistan's digital economy]. 2020, vol. 1, p. 36.
11. Proyekt regional'nogo dialoga po reforme sudebnoy sistemy v stranakh Vostochnogo partnerstva [Regional Dialogue on Judicial Reform in Eastern Partnership Countries Project].
12. Speech recognition and transcription software. Available at: <https://birosag.hu/en/speech-recognition-and-transcription-software>
13. Pirmatov O. Fuqarolik sud ishlarini raqamlashtirish va virtuallashtirish [Digitization and virtualization of civil court]. Abstract of PhD thesis.
14. Channov S.Ye. Sluzhebye otnosheniya: ponyatiye, struktura, obespecheniye [Service relationships: understanding, structure, provision]. Moscow, 2009, p. 19.

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal
Правовой научно-практический журнал
Legal scientific-practical journal

2024-yil 4-son

VOLUME 8 / ISSUE 4 / 2024
DOI: 10.51788/TSUL.ROLS.2024.8.4.